

'Door lezen wijder horizont': het Haags damesleesmuseum / Lizet Duyvendak. –

[Nijmegen]: Vantilt, cop. 2003. – 407 p.,
[16] p. pl.: ill.; 24 cm. ISBN 90-75697-95-3
Prijs: € 24,90

'Een damesleesmuseum – kun je daar tegenwoordig ook al op promoveren?' Aldus de macho-reactie van een vriend van schrijver dezes bij het zien van bovengenoemd proefschrift, waarmee Lizet Duyvendak op 7 mei 2003 te Utrecht de doctorsgraad verwierf. Zijn vraag kan positief beantwoord worden.

Een 'leesmuseum' is geen museum in de huidige betekenis van het woord, maar een leeszaal annex bibliotheek van een leesgenootschap. Dergelijke genootschappen, typische producten van de Verlichting, ontstonden vanuit de behoefte aan zelfonderricht en kennisverrijking en werden in de achttiende eeuw overal in West-Europa opgericht. De leden waren vrijwel uitsluitend mannen uit de hogere kringen. Halverwege de negentiende eeuw was de bloei van deze genootschappen voorbij, maar juist toen werden er leesgezelschappen voor vrouwen opgericht. In de jaren 1860 ontstonden de eerste van deze gezelschappen in Stockholm en Kopenhagen, en in Nederland kregen onder andere Amsterdam (1877) en Den Haag (1894) een vrouwenleesmuseum. De leden waren meestal afkomstig uit de hogere kringen en werden op basis van ballotage toegelaten. Algauw beschikten de leesmusea over een eigen pand en een collectie van duizenden boeken.

Het doel van het Haags Damesleesmuseum luidde: 'aan de leden gelegenheid te geven dagelijks de pas uitgekomen tijdschriften, waaronder ook interessante werken over kunst, brochures en boeken, ter lezing te vinden.' Het unieke van dit Haags Damesleesmuseum is dat het tot op de dag van vandaag bestaat. Reeds in 1994 publiceerde Lizet Duyvendak een jubileumboek naar aanleiding van het honderdjarig bestaan. Daarbij ontdekte zij in het archief te midden van notulen en catalogi ook vele duizenden gemotiveerde aanschafadviezen van het zogenaamde leescomité. Dit uit enkele DLM-leden bestaande comité gaf van elke publicatie een omschreven oordeel, op basis waarvan al dan niet tot aanschaf werd overgegaan.

Deze archivalia boden Lizet Duyvendak gelegenheid om voor haar proefschrift het leesgedrag van de leden gedetailleerd en diachronisch te onderzoeken, en de resultaten van dat onderzoek te confronteren met uitspraken en studies over het algemene leesgedrag van vrouwen. Daartoe zocht ze naar antwoord op vragen als: waarom werd het Damesleesmuseum opgericht;

wie waren de leden; waarom werden zij lid; wat was het maatschappelijke en ideële kader; in hoeverre komt de boekselectie overeen met die van contemporaine critici; en welke criteria worden bij de boekaanwaf gehanteerd?

Het ontstaan van aparte damesleesmuseumen aan het eind van de negentiende eeuw hing mede samen met de eerste feministische golf. Intellectueel begaafde vrouwen uit de hogere kringen, voor wie betaald werk was uitgesloten, hadden behoefte aan een zinvolle vrijetijdsbesteding, een eigen ontmoetingspunt en aan toegang tot actuele kranten, tijdschriften en literatuur. Tot wetenschappelijke bibliotheken hadden zij geen toegang en openbare bibliotheken bestonden nog niet. In een latere fase, toen de openbare bibliotheken opkwamen, bleven naast het sociale motief de omvang van de buitenlandse collectie en de aanschafsnelheid belangrijke redenen voor het lidmaatschap.

Voor een onderzoek naar constanten en ontwikkelingen in het aanschafbeleid heeft Lizet Duyvendak vier periodes nader onderzocht: 1894-1902, 1928-1937, 1954-1965 en 1989-1994. Uit het onderzoek blijkt dat het leescomité in alle vier de periodes heeft gestreefd naar een zeer brede collectie. Aanvankelijk was het criterium 'het beste op literair gebied', maar in de jaren twintig werd dit aangevuld met 'voldoende belangstelling bij de leden'. Deze criteria worden tot op de dag van vandaag gehanteerd. Als boeken een omstreten inhoud hebben, gaat de literaire waarde echter vóór de eventuele beperkte belangstelling. 'Ieder is vrij om zijn keus uit onze bibliotheek te doen, maar de keuze moet er wezen, zo volledig mogelijk', aldus het bestuur in 1936. De 'zwaarte' van de collectie gedurende het hele bestaan van het Damesleesmuseum laat zien dat de leden steeds achter dit beleid staan. Zo werd bijvoorbeeld in 1888 *Een liefde* van Van Deyssel gewoon aangeschaft, evenals *Meneer Visscher's bellevoort* van Vestdijk in 1936 en *Serpentina's petticoat* van Wolkers in 1964. De boekaanwaf volgt de actualiteit op de voet, en er wordt veel buitenlandse literatuur in de oorspronkelijke taal gekocht – ongeveer tweederde van de aanschaf. Vanaf het begin werden veel boeken van vrouwelijke auteurs aangeschaft. In de beginjaren waren dat vooral feministische romans, in de jaren dertig de bekende 'damesromans'. In de jongste tijd is bijna een derde van de auteurs een vrouw.

In alle onderzochte periodes klaagt de officiële kritiek over het gebrek aan niveau van vrouwelijke auteurs en over de lectuur van het vrouwelijk publiek. Hierbij maakt Lizet Duyvendak twee kanttekeningen. Ten eerste is in elk geval

voor de laatste periode de waardering van de critici voor vrouwelijke auteurs als De Moor, Noordervliet, Mutsaers en Haase heel positief. Ten tweede toont de collectie van het DLM dat men hier niet kiest voor één type literatuur: zowel de publiekssuccessen als de op een 'kennerspubliek' gerichte werken zijn aanwezig. Tegenover deze constanten staan ook verschuivingen: de Engelse collectie wordt in de loop van de tijd steeds groter, en de aanschaf richt zich steeds minder op tijdschriften en non-fictie en steeds meer op literatuur.

Een enquête onder de huidige leden maakt het mogelijk om lijnen te trekken tussen heden en verleden van het DLM en om theorieën over cultuurparticipatie te confronteren met de praktijk in het DLM. De samenstelling van het ledenbestand is in de loop der tijden in diverse opzichten gewijzigd: van meestal ongehuwde 20-30-jarigen in de beginperiode tot voornamelijk gehuwde vrouwen van 50 jaar en ouder in het heden. Daarentegen is het aantal geleende boeken vrijwel constant gebleven: de overal geconstateerde 'ontlezing' gaat tot nu toe niet op voor het DLM.

Wat leesmotieven betreft, is een aanvankelijk verschil tussen een groep met een cognitief motief en een groep met hedonistische motieven verdwenen: meer dan 80 procent van de huidige leden leest vanuit beide motieven. Op grond van de soort gelezen boeken kan geconcludeerd worden dat de DLM-leden tot de hogere culturele statusgroep behoren. Ze hebben niet alleen oog voor de traditionele canon, maar ook voor experimenten en avant-garde, en ze zijn ook actief op culturele gebieden buiten het DLM. Het motto van het leesmuseum, *Door lezen wijder horizon*, blijkt in de hele DLM-geschiedenis een constante.

Met deze studie op basis van een indrukwekkende hoeveelheid materiaal heeft Lizet Duyvendak op overtuigende wijze bepaalde clichés over het leesgedrag van vrouwen weerlegd, zoals dat deze alleen flutboeken en damesromans zouden lezen, dat ze experimentele boeken niet zouden kunnen begrijpen, en dat ze inhoudelijk omstreten boeken links zouden laten liggen. De dissertatie is overzichtelijk ingedeeld en goed geschreven, al is het vanwege het vele cijfermateriaal en de literatuursociologische onderbouwing uiteraard wat minder een 'leesboek' dan haar eerdergenoemde jubileumpublicatie.

Een paar kanttekeningen. Het unieke karakter van een 110-jarige instelling, die als enige in zijn soort nog bestaat, is zowel een sterkte als een zwakte. De sterkte is dat men ermee kan aantonen dat alternatief leesgedrag mogelijk is; de zwakte is het mogelijke gebrek aan representati-

viteit. *'Door lezen wijder horizon'* bewijst dat er veel vrouwen zijn die omstreden en avant-gardistische boeken lezen, en ik ben er zonder meer van overtuigd dat er buiten het Damesleesmuseum nog veel meer vrouwen zijn die dat ook doen. Maar om wat voor percentages het in verleden en heden gaat, daarop hebben we nog steeds geen antwoord. Ik vrees dat het gebrek aan dat antwoord de bovenstaande clichés nog wel een tijdje in leven zal houden. Dit wordt nog versterkt door het feit dat er naast het DLM maar weinig andere damesleesmuseumen geweest zijn: er waren er in Amsterdam en Nijmegen en waarschijnlijk ook in Leeuwarden en Arnhem, maar alleen over dat van Amsterdam zijn nog gegevens te vinden, dus de andere drie zullen geen belangrijke rol hebben gespeeld.

De exclusiviteit van het ledenbestand van het DLM werd en wordt bevorderd door ballotage. Een nadere uiteenzetting van deze ballotage ontbreekt echter. Hierdoor blijft de lezer met diverse vragen zitten. Hoe werkt die ballotage precies? Welke criteria worden gehanteerd? Welke effecten heeft het ballotagesysteem?

In de introductie maakt Lizet Duyvendak duidelijk dat de oprichters van het DLM contact hadden met vergelijkbare instellingen in Scandinavië. Ook wijst ze op het omvangrijke bezit aan oorspronkelijke Scandinavische boeken. Ze noemt in dat verband een van de pioniers van het DLM, de feministe en vertaalster Scandinavische talen Margaretha Meyboom, en verwijst naar de populariteit van Scandinavische literatuur in Nederland rond 1900. Ik mis hier echter een breder kader. In ons land werd Scandinavië in deze periode namelijk niet alleen op literair gebied als lichtend voorbeeld gezien, maar ook op maatschappelijk gebieden als sociale zorg, vrouwenemancipatie, coöperatieve beweging, volksopvoeding, volksgezondheid, natuurbescherming, kunstnijverheid, monumentenbescherming, enzovoort. Talloze publicaties, onder andere van Margaretha Meyboom, getuigen hiervan. Met name feministische en educatieve motieven hebben zeker een rol gespeeld bij de oprichters van het DLM. Zo vindt men onder andere de boeken van de Noorse Nobelprijswinnaar en ethisch feminist en volksopvoeder Bjørnstjerne Bjørnson in de collectie.

Deze paar kritische opmerkingen nemen niet weg dat Lizet Duyvendak met deze studie een belangrijke en inspirerende bijdrage heeft geleverd aan het literatuursociologisch onderzoek naar het leesgedrag van vrouwen en aan de geschiedschrijving van de Nederlandse leescultuur.

Diederik Grit